

WOJCIECH BEDNAREK

SPOŁECZNE KOSZTY MIGRACJI
ANALIZA ZJAWISKA NA PRZYKŁADZIE
WSPÓŁCZESNYCH MIGRACJI PRACOWNICZYCH NA UKRAINIE

THE SOCIAL COSTS OF MIGRATION
ANALYSIS OF THE PHENOMENON
ON THE EXAMPLE OF MODERN LABOUR MIGRATION IN UKRAINE

A b s t r a c t. The subject of this article is the question of the social consequences of economic migration in Ukraine. Migrant workers contribute to growth and development in their countries but in the long term perspective mass migrations of citizens abroad may cause serious social crisis. Migrations are a serious threat to family policy, employment policy and social security of citizens. Migration strategy the state should find a solution which on the one hand will make use of the gains offered by the free movement of persons on the other hand will stop the negative social effects of migration.

Key words: labour migration, migration, outflow, society, social costs, social crisis, Ukraine.

Przemiany społeczno-polityczne, jakie zaszły w Europie w ciągu ostatnich kilkunastu lat, przyczyniły się do zmiany statusu migracyjnego wielu państw starego kontynentu. Doświadczeniem krajów Europy Środkowo-Wschodniej jest znaczący odpływ za granicę obywateli w celu podjęcia pracy w zamożniejszych społeczeństwach Zachodu. Migracje ekonomiczne (zarobkowe) w sposób istotny zdeterminowały kształt i charakter debaty publicznej nad polityką migracyjną. Oprócz kwestii o charakterze ekonomicznym i gospodarczym coraz częściej podnoszone są pytania o społeczne konsekwencje migracji. Zagadnienie to jest przedmiotem niniejszego artykułu. Analiza spo-

łecznych kosztów migracji zostanie przedstawiona na przykładzie – i z perspektywy – państwa wysyłającego – Ukrainy, kraju o ogromnym potencjale migracyjnym, gdzie od wielu lat obserwowany jest proces masowego odpływu obywateli za granicę.

I. MIGRACJE ZAROBKOWE – PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA

Migracja (od łacińskiego *migratio* – wędrówka) oznacza przemieszczanie się ludzi poprzez granice państw i regionów mające na celu stałą lub czasową zmianę miejsca zamieszkania. Migracja jest pojęciem szerokim, niepodlegającym ścisłym definicjom. Zdaniem Agaty Górny i Pawła Kaczmarczyka zjawisko to może być interesujące z punktu widzenia wielu nauk społecznych: ekonomii – gdyż większość zachowań migracyjnych ma podtekst zarobkowy a mobilność siły roboczej wpływa ma określone konsekwencje gospodarcze, socjologii – gdyż migracje mają charakter masowy i odbywają się w kontekście społecznym, psychologii – ponieważ migracja wiąże się z przemianami w sferze tożsamości i świadomości, a także nauk politycznych – ze względu na fakt, że migracja wpływa na sytuację polityczną zarówno obszarów wysyłających, jak i docelowych¹. Jak zauważają badacze, z powodu wieloznaczności opisywanego zjawiska

[...] trudno oczekiwać jednej, ogólnie przyjętej definicji migranta (czy też migranta międzynarodowego). Na gruncie różnych dziedzin naukowych podejmujących tematykę mobilności formułuje się odrębne i specyficzne dla tych dziedzin definicje. Definicje migracyjne łączy to, że traktują migrację jako podkategorię pojęcia mobilności przestrzennej, różnią się zaś podejściem do tak licznych problemów, jak zmiana miejsca zamieszkania, zmiana społeczności czy otoczenia społecznego, przemieszczanie się z jednej kultury czy subkultury do innej, czas trwania ruchu, dystans, zerwanie lub podtrzymywanie więzów z miejscem pochodzenia².

Migracje nie są jednorazowym aktem, lecz wieloletnim procesem o długofalowych skutkach zarówno dla życia samych migrantów, jak i całych społeczeństw w regionach wysyłających i przyjmujących. Migracje zarobkowe, czyli tak zwane „wyjazdy za chlebem” w celu podjęcia pracy za granicą, są zjawiskiem powszechnie występującym w krajach, w których poziom życia

¹ A. GÓRNY, P. KACZMARCZYK, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, Warszawa: ISS UW 2003, s. 5.

² Tamże, s. 5-6.

i zarobków jest daleki od oczekiwań społecznych i życiowych aspiracji obywateli. Motywacją do migracji ekonomicznych może być konieczność zdobycia jakichkolwiek środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych, ale także chęć zwiększenia posiadanych zasobów, podniesienia statusu materialnego. Amerykański badacz Anthony Richmond w stosunku do osób podejmujących się wyjazdów za granicę motywowanych ekonomicznie stosuje określenie „migranci proaktywni”, przeciwstawiając ich „migrantom reaktywnym”, których do zmiany miejsca zamieszkania zmusiły okoliczności zewnętrzne, np. wojny, klęski żywiołowe, epidemie itd.³

W zaproponowanym przez badaczy Gordona F. De Jonga i Jamesa T. Fawcetta modelu „wartość-oczekiwania” (*value-expectancy model*) migracja zarobkowa jest wyrazem ogólnego dążenia do poprawy warunków życiowych. Kluczową rolę do podjęcia decyzji migracyjnej mają odgrywać takie czynniki, jak bogactwo i wynikająca z niego możliwość nabycia określonych dóbr, wyższy status zawodowy, niezależność finansowa, stymulacja poprzez podejmowanie nowych wyzwań, afiliacja społeczna, jak również moralność, gdyż wyjazd za pracą jest świadectwem dbania o przyszłość i dobrobyt najbliższej rodziny⁴.

Rozwój technologiczny środków komunikacji i transportu nadał nową, niespotykaną wcześniej dynamikę procesom migracyjnym. Wysoko rozwinięta gospodarka państw zachodnich cechuje się dużym popytem na pracowników w branżach tzw. drugiego sektora. Trudne, męczące, a często również niebezpieczne prace w sektorze rolnictwa, usług lub produkcji osadzone są pracownikami cudzoziemskimi z biedniejszych regionów świata, którzy w emigracji upatrują swej szansy na poprawę swojej sytuacji życiowej i materialnej. Jak zauważają Peter Doeringer i Michael Piore, powstała na rynku pracy luka w branżach o stosunkowo niskich zarobkach i niskim statusie społecznym skutecznie zapełniają pracownicy najemni z innych krajów. Dzieje się tak m.in. dlatego, że – w przeciwieństwie do pracowników miejscowych – nie są oni z reguły zainteresowani długookresową karierą i posiadają zapewniającą określony status społeczny. Postrzegają swój pobyt jako tymczasowy i wiążą z pracą jedynie cel zarobkowy, nie pretendując do takich ról, jak kreacja prestiżu czy pozycji społecznej: „Olbrzymia większość migrantów zarobkowych przybywa do krajów docelowych tylko po to, by generować pewne środki finansowe”⁵.

³ Tamże, s. 10.

⁴ Tamże, s. 37.

⁵ Tamże, s. 30.

W ujęciu socjologicznym migracja definiowana jest w dwóch perspektywach – poziomej i pionowej⁶. Tak zwana migracja pionowa związana jest ze zmianą pozycji społecznej człowieka (awansiem lub degradacją) w związku z posiadanymi przez jednostkę bogactwem, wykształceniem, zdrowiem, umiejętnościami czy kompetencjami. Migracja pozioma związana jest ze zmianą miejsca przebywania w przestrzeni terytorialnej. Częstym powodem migracji poziomej jest chęć poprawy sytuacji życiowej i podjęcia nowych wyzwań zawodowych. Jak zauważa Zofia Kawczyńska-Butrym, pochodną decyzji o zmianie miejsca zamieszkania może być zmiana usytuowania w hierarchii społecznej:

Na ogół [...] równoległe ze zmianą przestrzeni geograficznej następują zmiany w usytuowaniu społecznym, w przestrzeni społecznej, w społecznych kontaktach i dystansach osób migrujących i zmiany te mogą wiązać się z awansem lub degradacją⁷.

Zmiany te dotyczą nie tylko jednostek, lecz także ich rodzin, a często nawet całych grup społecznych i etnicznych. Decyzja o wyjeździe w celu podjęcia pracy za granicą, choć podejmowana indywidualnie, bardzo rzadko ma bowiem skutek wyłącznie jednostkowy. Zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki takiego wyboru należy rozpatrywać w perspektywie społecznej:

Przyjmując, że decyzje o wyjeździe z kraju mają charakter indywidualny, analiza sytuacji migranta sprowadzona jest do analizy indywidualnej perspektywy – zysków i strat migranta. On bowiem podejmuje decyzje o migracji i opuszcza kraj w poszukiwaniu pracy i zarobku, pracy w ogóle lub lepszej pracy i lepszych zarobków. Ale należy mieć świadomość, że w sytuacji, gdy osoba migrująca żyje w rodzinie albo generacyjnej (rodzice, rodzeństwo), albo prokreacyjnej (współmałżonek, dzieci) i tworzy z nimi wspólne gospodarstwo domowe, to nawet ta indywidualna decyzja jest podejmowana w interesie i/lub z konsekwencjami dla całej rodziny⁸.

Podstawową korzyścią migracji zarobkowych jest poprawa statusu materialnego jednostek i ich rodzin. Zagwarantowanie bezpieczeństwa socjalnego sobie oraz najbliższemu pozwala z większym optymizmem planować przyszłość, stymulować aktywność i rozwój zawodowy. Wzrost zamożności przyczynia się do poprawy pozycji społecznej rodziny. Zainwestowanie zarobionych środków pieniężnych w edukację dzieci może zapewnić im lepszy

⁶ Z. KAWCZYŃSKA-BUTRYM, *Migracje – zmiany położenia społecznego*, w: M. S. ZIĘBA (red.), *Migracje – wyzwania XXI wieku*, Lublin: KUL 2008 s. 27.

⁷ Tamże, s. 27-28.

⁸ Tamże, s. 109.

życiowy start. Niestety, koszty społeczne migracji nierzadko przewyższają wymierne, materialne profity. Dłużej utrzymująca się nieobecność jednego lub obojga rodziców zaburza porządek funkcjonowania rodziny. Zarówno osobie znajdującej się na emigracji, jak i pozostałym w kraju najbliższym towarzyszają ból, tęsknota, poczucie wyobcowania. Problemy z adaptacją w nowym środowisku oraz praca poniżej kwalifikacji spycha migrantów na margines życia zawodowego i społecznego w kraju pobytu. Słabną więzi łączące dzieci z rodzicami znajdującymi się daleko, przez co zwiększa się ryzyko niepowodzeń wychowawczych. Często obserwowanym zjawiskiem są również zmiany w systemie wartości migrantów i ich rodzin. Postawy konsumpcjonistyczne zaczynają dominować nad potrzebą bliskości i pielęgnowania rzeczystwej więzi między najbliższymi.

II. SYTUACJA MIGRACYJNA NA UKRAINIE

Współcześnie obserwowane zjawiska przepływu ludności na Ukrainie określane są mianem czwartej fali emigracji⁹. Wśród czynników skłaniających do wyjazdu dominują motywacje o charakterze ekonomicznym. Jeszcze na początku obecnego tysiąclecia za granicą pracowało ponad 10% ludności Ukrainy. W ostatnich latach udało się zmniejszyć skalę tego zjawiska, choć wciąż utrzymująca się liczba około 3 mln obywateli, którzy co roku są zmuszeni do poszukiwania możliwości zarobkowania i realizowania aspiracji zawodowych za granicą, stanowi poważne wyzwanie rozwojowe dla Ukrainy.

Podobnie jak inne były republiki radzieckie, Ukraina już na początku istnienia swojej podmiotowości międzynarodowej musiała podjąć wysiłek transformacji systemu gospodarczego i politycznego oraz dostosowania do wymagań globalnej gospodarki rynkowej. Niepowodzenie we wdrażaniu reform doprowadziło do sytuacji permanentnego kryzysu społeczno-politycznego. Załamanie się rodzimego przemysłu, bezrobocie, powszechna korupcja oraz nie-

⁹ K. MEZENTSEV, G. PIDGRUSHNYI, *Ukraine: Stable outflow and Changing Nature*, w: A. ERÖSS, D. KARÁCSONYI (red.), *Discovering Migration between Visegrad Countries and Eastern Partners*, Budapest: HAS RCAES Geographical Institute 2014, s. 191-211.

Biorąc pod uwagę czynniki społeczno-polityczne i społeczno-ekonomiczne, autorzy wyszczególniają cztery fale migracji Ukraińców w XX w.: pierwsza – od połowy XIX wieku do I wojny światowej – związana z przeludnieniem wsi i prześladowaniami etnicznymi, druga i trzecia – datowane na okres po pierwszej i po drugiej wojnie światowej, czwarta – trwająca od początku lat dziewięćdziesiątych do dzisiaj.

sprawiedliwy podział dóbr (w wyniku ukształtowania się systemu oligarchicznego) spowodowały gwałtowny spadek poziomu życia ludności. Przy jednocześnie zarysowujących się z każdym rokiem coraz głębszych różnicach potencjału społeczno-gospodarczego między Ukrainą a krajami sąsiedzkimi zaistniał szereg tzw. czynników wypychających – bodźców, które skłaniały ludzi do poszukiwania możliwości zarobkowania za granicą.

W ciągu dwóch dekad istnienia ukraińskiej państwowości liczba ludności tego kraju zmniejszyła się aż o 6,4 mln osób. Wśród czynników kształtujących to negatywne zjawisko istotną rolę odgrywają procesy migracyjne. W latach 1994-2004 ponad 1,2 mln ludzi wyemigrowało z Ukrainy na stałe¹⁰. Obecnie ogólna liczba Ukraińców zamieszkujących poza granicami kraju szacowana jest na 6,5 mln¹¹.

Głównym celem migracji pracowniczych Ukraińców pozostaje Rosja. Bliskość kulturowa, geograficzna oraz językowa, a także silne więzi społeczne i rodzinne między oboma narodami są czynnikami ułatwiającymi Ukraińcom znalezienie pracy i adaptację w tym kraju. Według badań Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (IOM) w latach 2010-2012 Rosja była krajem docelowym dla 43% Ukraińców poszukujących zatrudnienia za granicą¹². Zatrudnieni w Rosji imigranci (w tej liczbie zdecydowanie dominują obywatele państw obszaru poradzieckiego) zazwyczaj borykają się z przeszkodami natury socjalnej i administracyjnej. Na porządku dziennym są działania korupcyjne, podejmowane przez miejscowe urzędy meldunkowe. Przybysze nie mogą też liczyć na godziwe warunki zatrudnienia, przestrzeganie norm regulujących czas pracy czy gwarancje wynagrodzenia¹³.

Systematycznie rośnie liczba migracji pracowniczych Ukraińców do krajów Unii Europejskiej. Związane jest to z postępującą liberalizacją reżymu wizowego UE względem Ukrainy, a także zmianą przepisów – przede wszystkim w krajach Europy Środkowej – w zakresie zatrudniania cudzoziemców. Głównym celem wyjazdów pracowniczych Ukraińców do krajów EU są: Polska,

¹⁰ Tamże s. 191.

¹¹ *Міграція в Україні. Факти і цифри*. Raport Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (IOM), <http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/countries/docs/Ukraine/Migration-in-Ukraine-Facts-and-Figures.pdf> (dostęp: 14.06.2014).

¹² *Міграція в Україні. Факти і цифри 2013*. Raport Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (IOM), http://iom.org.ua/ua/pdf/UKR%20FF_F.pdf (dostęp: 14.06.2014).

¹³ E. MAZUR-CIEŚLIK, *Polityka imigracyjna Federacji Rosyjskiej jako narzędzie kształtowania stosunków dwustronnych z poradzieckimi państwami Azji Środkowej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 28(2013), nr 4, s. 78.

Czechy, Włochy, Hiszpania, Węgry i Portugalia¹⁴. Cyrkulacyjne migracje zarobkowe do krajów Unii Europejskiej najczęściej podejmują mieszkańcy zachodnich obwodów Ukrainy, leżących w bliskim sąsiedztwie wschodniej granicy UE. To właśnie w tej części kraju (w obwodach: zakarpackim, lwowskim, wołyńskim, iwano-frankowskim, tarnopolskim, czerkaskim i chmielnickim) odnotowuje się najwyższy wskaźnik migracji pracowniczych na całej Ukrainie. Jako główną przyczynę takiego stanu rzeczy należy wskazać asymetrię średnich dochodów mieszkańców stosunkowo słabo zurbanizowanych regionów zachodnich w porównaniu z bardziej uprzemysłowionym wschodem i centrum kraju.

Z powodu dużej skali migracji pracowniczych egzystencja wielu gospodarstw domowych na Ukrainie zależy od zarobków zagranicznych jednego z członków rodziny. Co roku ukraińska gospodarka zasilana jest kwotą około 5 mld dolarów transferów pieniężnych wysyłanych przez osoby pracujące za granicą. Kwota ta stanowi około 5% całego ukraińskiego PKB. Od lat utrzymuje się negatywna tendencja alokacji tych środków – zdecydowana większość pieniędzy zarobionych za granicą przeznaczona jest na bieżącą konsumpcję, która co prawda sprzyja rozwojowi gospodarstwu, lecz coraz bardziej uzależnia życie rodzin od napływu środków z zagranicy. Zaledwie kilka procent migrantów próbuje zarobiony kapitał przeznaczyć na inwestycje, które mogłyby stworzyć warunki powrotu i zarobkowania w kraju.

W perspektywie długoterminowej niekorzystnie kształtuje się sytuacja na rynku pracy. Zatrudniani za granicą Ukraińcy w zdecydowanej większości pracują poniżej swoich kwalifikacji. Najczęściej podejmowane jest zatrudnienie w budownictwie, sektorze usług lub rolnictwie. Podobnie jak w przypadku innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, migracje pracownicze na Ukrainie charakteryzuje wysoki stopień feminizacji. Kobiety znajdują zatrudnienie w gospodarstwach domowych, jako opiekunki dzieci lub osób starszych. Wykonywanie przez dłuższy czas prostych zajęć lub prac fizycznych przez osoby z wyższym, często specjalistycznym wykształceniem sprawia, że tracą one swoje kwalifikacje i trudno im powrócić do wyuczonego zawodu. W ocenie analityków ukraińskiego Narodowego Instytutu Analiz Strategicznych, w latach dziewięćdziesiątych – wskutek emigracji i podejmowania niskokwalifikowanego zatrudnienia – Ukraina utraciła od 15 do 20% swojego

¹⁴ *Міграція в Україні. Факти і цифри 2013*. Raport Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (IOM), http://iom.org.ua/ua/pdf/UKR%20FF_F.pdf (dostęp: 14.06.2014).

potencjału intelektualnego¹⁵. Pomimo wykonywania pracy poniżej kwalifikacji znaczna część zatrudnionych za granicą nie zamierza jednak zmieniać swojej sytuacji życiowej i zawodowej. Z badań wynika, że aż 14% ukraińskich migrantów zadeklarowało, że w ogóle nie planuje wrócić do ojczyzny¹⁶. Do rezygnacji z życia za granicą niechętnie są przede wszystkim te osoby, które mają uregulowany status pobytu w państwie przyjmującym, cieszą się określonymi przywilejami socjalnymi.

Utrzymująca się przez dłuższy czas migracja zarobkowa w sposób negatywny kształtuje stosunki rodzinne. W regionach zachodnich, gdzie poziom migracji pracowniczych jest największy, w zauważalnym stopniu nastąpił wzrost liczby rozwodów. Około 200 tysięcy ukraińskich dzieci dorasta w rodzinach, w których jedno lub oboje z rodziców pracują za granicą¹⁷. W przypadku absencji obojga rodziców obowiązki rodzicielskie przejmują dziadkowie albo inni krewni. Proces łączenia rodzin nie zawsze przebiega łatwo. Głównym czynnikiem ograniczającym możliwości ściągnięcia członków rodziny do kraju pobytu jest nieuregulowany status ukraińskich pracowników. W 2005 r. zaledwie co czternasty Ukrainiec pracujący za granicą miał prawo do legalnego pobytu¹⁸. Zatrudnieni nielegalnie lub na podstawie niekorzystnych umów ukraińscy pracownicy rzadko kiedy mogą liczyć na stabilność finansową, opiekę socjalną czy ubezpieczenie zdrowotne chroniące ich od następstw nieszczęśliwych wypadków. Kolejną przeszkodą ograniczającą możliwości łączenia rodzin jest polityka migracyjna państw przyjmujących. Chcąc zmniejszyć potok niekontrolowanej emigracji, wiele krajów zatrudniających sezonowych pracowników ogranicza możliwości wjazdu i pobytu członkom ich rodzin. W rezultacie dzieci ukraińskich emigrantów przebywające razem z rodzicami często mają nieuregulowany status, nie są więc objęte ochroną socjalną ani obowiązkiem szkolnym.

Poważnym obciążeniem dla budżetu państwa może okazać się w przyszłości wypłacanie świadczeń emerytalnych dla obywateli, którzy znaczną

¹⁵ О. МАЛИНОВСЬКА, *Наслідки міжнародної міграції населення України та політико-управлінські дії щодо їх врегулювання. Аналітична записка*, Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, <http://www.niss.gov.ua/articles/562> (dostęp: 14.06.2014).

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ W. MOTYL, *Polityka Ukrainy w odniesieniu do migracji zarobkowej do Unii Europejskiej: aspekty prawne*, w: M. S. ZIĘBA (red.), *Migracje – wyzwanie XXI wieku*, Lublin: KUL 2008, s. 74.

część swojej aktywności zawodowej poświęcili dorywczej pracy za granicą. Zaledwie część krajów (głównie na obszarze byłego ZSRR) będących celem wyjazdów pracowniczych obywateli ukraińskich podpisało z Ukrainą stosowne umowy regulujące kwestię gromadzenia składek na poczet przyszłych świadczeń emerytalnych. Zabezpieczenie społeczne nie dotyczy jednak szerokiego grona osób, które pracę wykonują nielegalnie. W przypadku większości krajów zachodnich nawet legalnie podejmowana praca nie gwarantuje odprowadzania składek, zatem koszty przyszłego zabezpieczenia społecznego tych obywateli ponosi państwo ukraińskie. Zaproponowane w 2011 r. rozwiązanie polegające na dobrowolnym gromadzeniu składek na indywidualnym koncie emerytalnym przez pracowników zatrudnionych za granicą spotkało się z niewielkim zainteresowaniem¹⁹. Ukraińskie prawo gwarantuje wprawdzie minimalne świadczenie emerytalne dla każdego obywatela, jednak świadczenia te z trudem wystarczają na godziwe życie.

Obecna sytuacja migracyjna na Ukrainie charakteryzująca się wysokim odpływem kapitału ludzkiego zagranicę, dużą skalą nielegalnego zatrudnienia oraz niskim statusem społecznym osób przebywających za granicą budzi poważne zaniepokojenie. Jak zauważa Wołodmyr Motyl: „Ze względu na swój negatywny wpływ na państwo i społeczeństwo, migracja zarobkowa obywateli Ukrainy za granicę stanowi i nadal pozostanie największym problemem polityki migracyjnej Ukrainy”²⁰.

III. WNIOSKI

Podobnie jak inne współczesne wyzwania o charakterze globalnym, migracje międzynarodowe są zjawiskiem wieloaspektowym, wymykającym się jednoznacznej prognozie i ocenom. Znajdujące się w stadium rozwojowym państwa mogą czerpać istotne zyski z wyjazdów pracowniczych swych obywateli. Okresowe migracje ekonomiczne pomagają zmniejszyć nadwyżkę na rodzimym rynku pracy. Obok istotnych dla tempa wzrostu gospodarczego przepływów pieniężnych migracje generują także transfer nowych zachowań, postaw i umiejętności, które mogą być spożytkowane dla stymulowania rozwoju państwa. Migracje wpływają na zasobność gospodarstw domowych, pobudzają konsumpcję, pomagają w kształtowaniu wśród obywateli postaw

¹⁹ МАЛИНОВСЬКА, *Наслідки міжнародної*.

²⁰ МОТЫЛ, *Polityka Ukrainy*, s. 75.

przedsiębiorczości i zaradności. Z drugiej strony masowe odpływy ludności są źródłem wielu istotnych problemów społecznych, które zaburzają prawidłowe funkcjonowanie państwa i społeczeństwa:

Migracja międzynarodowa jest swojego rodzaju dewiacją, odchyleniem od społeczno-politycznych norm obowiązujących we współczesnym świecie. Normy te nie są tylko i wyłącznie wynikiem systemów prawnych, ale także funkcjonującego modelu społeczeństwa związanego z określonym terytorium, samo reprodukującym się systemem społeczno-kulturowym²¹.

Dobrobyt uzyskany w wyniku wyjazdów zagranicznych często idzie w parze z pogorszeniem lub całkowitym zerwaniem więzi rodzinnych. Niwelowanie negatywnych skutków migracji wymaga strategicznego i wieloaspektowego działania organów władzy państwowej.

Polityka migracyjna Ukrainy powinna kłaść szczególny nacisk na tworzenie rozwiązań zachęcających obywateli do powrotu z długotrwałych migracji. Należy wspierać przedsiębiorczość poprzez tworzenie korzystnych rozwiązań prawnych oraz działań osłonowych dla ludzi, którzy swój zarobiony za granicą kapitał chcą zainwestować w kraju. Istotną rolę w tym zakresie odgrywa również profesjonalne doradztwo i informowanie o możliwych perspektywach biznesowych. Działania te powinny być podejmowane zarówno przez instytucje krajowe, jak i placówki dyplomatyczno-konsularne za granicą.

Ważnym problem do rozwiązania pozostaje także kwestia nielegalnej emigracji i pracy na czarno. Rząd ukraiński powinien dążyć do zawierania dwustronnych i wielostronnych umów międzynarodowych legalizujących pobyt i zatrudnienie obywateli ukraińskich oraz zapewnienia im właściwej ochrony socjalnej. Promocja legalnej migracji pracowniczej Ukraińców nie będzie jednak możliwa bez przeprowadzenia niezbędnych reform wewnętrznych, nastawionych na walkę z przemytem i nielegalną emigracją. Kraje Unii Europejskiej oczekują od Ukrainy przede wszystkim wzmocnienia działań w zakresie ochrony granic, walki z korupcją, lepszego zabezpieczenia dokumentów podróży, zawarcia i przestrzegania stosownych umów o readmisji. Istotnym krokiem na drodze zwiększania legalnie pracujących jest nawiązywanie kontaktów na szczeblu regionalnym i państwowym pomiędzy urzędami pracy i wymiana informacji w zakresie zapotrzebowania na pracowników sezonowych. Osobną kwestią pozostaje zwiększanie świadomości społecznej Ukraińców odnośnie do istniejących możliwości i korzyści z podejmowania

²¹ GÓRNY, KACZMARCZYK, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji*, s. 27.

legalnego zatrudnienia za granicą. Wciąż wiele osób udających się do pracy za granicą pada ofiarą nieuczciwych pośredników.

W kontekście znacznego pogorszenia stosunków na linii Kijów – Moskwa masowa migracja zarobkowa pracowników ukraińskich do Rosji może się stać wrażliwą kwestią polityczną. Poprzez narzucanie barier o charakterze administracyjnym wobec pracowników z Ukrainy władze rosyjskie mogą dążyć do wywierania dodatkowej presji społecznej i ekonomicznej na rząd w Kijowie. Definitywne zamknięcie rosyjskiego rynku pracy dla Ukraińców oznaczałoby wstrzymanie znaczących transferów pieniężnych zasilających budżety domowe wielu ukraińskich rodzin. Mogłoby to doprowadzić do niepokojów społecznych destabilizujących już i tak ciężką sytuację wewnętrzną. Alternatywą dla tego scenariusza jest szersze otwarcie rynków zachodnioeuropejskich dla pracowników z Ukrainy. Władze ukraińskie powinny wykazać się konsekwencją i determinacją we wdrażaniu postanowień wynikających z podpisanej niedawno umowy stowarzyszeniowej. Harmonizacja prawa ukraińskiego z prawem unijnym, a także poprawa bezpieczeństwa wewnętrznego i walka z korupcją sprzyjać będą coraz szerszemu otwarciu rynków pracy państw Wspólnoty na pracowników z Ukrainy. Nadal nierozwiązaną kwestią, w znaczący sposób hamującą przepływ ludzi, jest utrzymujący się reżym wizowy. Spełnienie kryteriów pozwalających na zniesienie wiz powinno być w najbliższym czasie kwestią priorytetową dla władz ukraińskich.

Skuteczne rozwiązanie problemu ogromnej skali migracji pracowniczych wydaje się obecnie jednym z ważniejszych wyzwań w zakresie polityki społecznej na Ukrainie. Bez wdrożenia skutecznych i długofalowych działań straty społeczne związane z utratą kapitału ludzkiego mogą okazać się rujnujące dla podejmowanych obecnie wysiłków transformacyjnych państwa.

BIBLIOGRAFIA

- CASTLES S., MILLER M.: *Migracje w współczesnym świecie*, tł. A. GAŚSIOR-NIEMIEC, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2011.
- ERŐSS A., KARÁCSONYI D. (red.): *Discovering Migration between Visegrad Countries and Eastern Partners*, Budapest: HAS RCAES Geographical Institute 2014.
- GÓRNY A., KACZMARCZYK P.: *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, Warszawa: ISS UW 2003.

- KAWCZYŃSKA-BUTRYM Z.: Migracje – zmiany położenia społecznego, w: M. S. ZIĘBA (red.), *Migracje – wyzwanie XXI wieku*, Lublin: KUL 2008 s. 27.
- Малиновська О.: Наслідки міжнародної міграції населення України та політико-управлінські дії щодо їх врегулювання. Аналітична записка, Національний інститут стратегічних досліджень, <http://www.niss.gov.ua/articles/562> (dostęp: 14.06.2014).
- MAZUR-CIEŚLIK E.: Polityka imigracyjna Federacji Rosyjskiej jako narzędzie kształtowania stosunków dwustronnych z poradzieckimi państwami Azji Środkowej, „Bezpieczeństwo Narodowe” 28(2013), nr IV, s. 78.
- MEZENTSEV K., PIDGRUSHNYI G.: Ukraine: Stable outflow and Changing Nature, w: A. ERÖSS, D. KARÁCSONYI (red.), *Discovering Migration between Visegrad Countries and Eastern Partners*, Budapest: HAS RCAES Geographical Institute 2014, s. 191-211.
- Міграція в Україні. Факти і цифри 2013. Raport Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (IMO), http://iom.org.ua/ua/pdf/UKR%20FF_F.pdf (dostęp: 14.06.2014).
- Міграція в Україні. Факти і цифри 2011. Raport Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (IMO), <http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/countries/docs/Ukraine/Migration-in-Ukraine-Facts-and-Figures.pdf> (dostęp: 14.06.2014).
- MOTYL W.: Polityka Ukrainy w odniesieniu do migracji zarobkowej do Unii Europejskiej: aspekty prawne, w: M. S. ZIĘBA (red.), *Migracje – wyzwanie XXI wieku*, Lublin: KUL 2008, s. 74.
- ZIĘBA M. S. (red.): *Migracje – wyzwanie XXI wieku*, Lublin 2008.

SPOŁECZNE KOSZTY MIGRACJI
ANALIZA ZJAWISKA NA PRZYKŁADZIE
WSPÓŁCZESNYCH MIGRACJI PRACOWNICZYCH NA UKRAINIE

Streszczenie

Artykuł jest próbą syntetycznego spojrzenia na problematykę migracji pracowniczych na Ukrainie. W polu zainteresowań badawczych znalazły się społeczne oraz polityczno-gospodarcze następstwa zjawiska masowego odpływu obywateli ukraińskich do pracy za granicą. Na podstawie różnorodnych materiałów badawczych – danych statystycznych, raportów, ekspertyz oraz artykułów naukowych – podjęto próbę obiektywnego wskazania zarówno pozytywnych, jak i negatywnych tendencji towarzyszących migracjom zarobkowym na Ukrainie. Zawarte w artykule wnioski uwzględniają kontekst zmian geopolitycznych w obszarze poradzieckim, jakie nastąpiły w ostatnich miesiącach. Zjawisko migracji pracowniczych na Ukrainie przybrało masową skalę. Ponieważ spora część strumieni migracyjnych skierowana jest do Polski, analiza tego problemu wydaje się aktualna, ważna i interesująca.

Słowa kluczowe: migracje, migracje pracownicze, przepływ ludności, społeczeństwo, Ukraina.